

АВТОРСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА ОНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розкриваються умови створення, зміст і особливості діяльності авторських педагогічних систем, що охоплюють різні історичні періоди. Визначаються ціннісні засади авторських шкіл В. Дурдуківського, В. Сухомлинського та О. Захаренка. Висуваються ідеї, які можуть служити поштовхом для сьогоднішнього оцінювання інновацій у шкільній справі.

1. Школа відіграє виключне місце у соціалізації, окультуренні дітей як спеціально організоване, штучно сформоване, виокремлене із природного життя місце, спеціально призначене для навчання дітей. Цей процес носить регламентований, ритуально-формалізований характер і є практично незмінним впродовж багатьох століть, починаючи з часів Я.А. Коменського (1592-1678). Школа є місцем, де делеговані суспільством, державою спеціально навчені люди долучають дітей до здобутків науки і культури з метою вступу до дорослого життя. Школа є інструментом держави, й саме вона визначає й контролює сутність виховання, організацію, світоглядну спрямованість змісту освіти, а також форми й методи навчання. Держава висуває мету навчання (цілі освіти), а також акумулює й розвиває цінності, які носять різноманітний характер – морально-етичні, шкільні, повсякденні тощо.

Цілі освіти корелюються з ідеалами освіти, є відображенням потреб і вимог держави, а також суспільства: думок, ідей, догматів віри, побажань і досвіду оточуючого середовища. Загальні цілі освіти, які в цілому залежать від перерахованих вище чинників, корелюються (або не корелюються) з особистісними цілями розвитку кожного індивідуума.

2. Але школа як живий організм, здатний до самоорганізації, саморефлексії, розвиває, підтримує цілі, які тісно пов'язані з ідеалами й цінностями кожної дитини. Опікуючись особистісними цілями своїх вихованців та їх батьків, школа нерідко вступає в протиріччя з загальними, офіційними установками, намагається вчасно реагувати як на виклики часу, так і потреби особистості. На цьому тлі виникають авторські школи з носіями реформаційних ідей щодо мети, шляхів і засобів навчання й виховання дітей, що спираються на педагогічну рефлексію. Цей феномен – авторська школа як педагогічне явище – отримав своє розповсюдження в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли змінилася соціально-культурна й економічна ситуація, держава послабила свій тиск на школу, а педагоги отримали можливість творчо розвивати й реалізувати свої ідеї.

Незадоволені сучасним станом школи, націлені у майбутнє, педагоги-експериментатори досить скептично налаштовані до минулих надбань, якими б яскравими й новаторськими вони не були. Проте для оновлення, розвитку школи, пошуків альтернативи необхідний погляд крізь історію, залучення досвіду, який ставить під виважений сумнів надмірну революційність інноваційних намірів і передбачає порівняльно-співставний характер пошуків, показує, що інновації, як альтернативні рішення, частково вже присутні в шкільних реаліях або як традиція або як можливості (В. Брецинка, 2006).

Історія української школи може надати цікаві і плідні приклади побудови авторських систем. Ми обрали три приклади, які, на нашу думку, є притаманними саме для України, охоплюють різні історичні періоди, а їх ідеї можуть служити поштовхом для сьогоднішнього оцінювання інновацій в шкільній справі. Це три авторські школи, три постаті – В.Ф. Дурдуківський, В.О. Сухомлинський, О.А. Захаренко, діяльність яких обіймає майже все ХХ століття.

3. Школа В.Ф. Дурдуківського (1874-1938) – нерозкритий скарб української педагогіки і школи. Вона постала у часи повної відсутності державної української школи, придушення й заборони мови, національної літератури, мистецтва, коли середня освіта наслідувала німецькі зразки – гімназії (формальна освіта) й керувалася гербертіанськими ідеями накопичення знань

Створена у 1917 р., в період діяльності українських урядів як Перша українська гімназія імені Тараса Шевченка (за радянських часів – Перша трудова семирічна школа ім. Т.Г.Шевченка), Школа В. Дурдуківського стала першим українським навчальним закладом, що надавав середню освіту, згуртував у педагогічний колектив весь цвіт київської інтелігенції. Метою своєї діяльності школа поставила формування всебічно розвиненої особистості, яка до цього не стояла перед навчальними закладами. Підвалинами, засадами досягнення цієї мети стала національна ідея, національна культура. Ціннісними засадами нової школи виступили: історія, культура, мистецтво, традиції українського народу в структурі ціннісно-нормативних вимірів, де превалювали такі вищі норми виховання: трудова, колективна спрямованість (до цього – індивідуалізм), ідейність, культуровідповідність (етнокультура), які були підпорядковані завданням самореалізації учнів. Ці принципові положення втілювалися в нормах діяльності, в технологіях, яких було досить багато й які носили новаторський характер: дитячий науковий клуб з кількома десятками гуртків, дитячий кооператив (школа як самоокупна установа), дитяча газета, дитяче самоврядування, музей дитячої творчості, де була представлена науково-дослідницька робота школярів. Ці форми спирались на нові, піонерські на той час технології – комплексний, лабораторний, ланковий (бригадний), проектний методи організації навчально-виховної діяльності [1].

Ці технології (теми-комплекси, проекти) В. Дурдуківський насичував національно значущим, світоглядно формуючим змістом (наприклад, тема-комплекс "Шевченко" для всієї школи, раз на рік впродовж тижня).

Ця творча праця припинилася арештом у 1929 р. не лише В. Дурдуківського, а й майже усіх вчителів його школи за обвинуваченнями у організації і діяльності "Спілки визволення України". Суди, арешти, пониження в

правах, розстріл у 1938 р. директора призвели до того, що ця школа, система її роботи були старанно стерті з історії та нашої пам'яті. Але ці ідеї необхідні і сьогодні для діяльності національної школи, гармонійного розвитку людини: "... виховати по змозі всі сили і здібності дитини (фізичні, розумові, соціальні, естетичні)..., утворити нову за духом, змістом і методами праці школу, наблизити її до життя, викликавши максимум самодіяльності, активності і творчості дітей, залучивши їх до загальнолюдських ідеалів" (В. Дурдуківський).

4. Школа В.О. Сухомлинського (1918-1970) була створена зовсім у інші часи, але яку можемо назвати наступницею ідей В. Дурдуківського. В. Сухомлинський розпочинав свою роботу у 50-і рр. ХХ ст., коли комуністична, партійна ідеологія набула форм догматів і канонів, коли було викреслено або відревізовано цілі періоди розвитку школи і науки, коли потрібно було думати й творити лише в дозволені межі.

Поштовхом для розвитку новачійних ідей В. Сухомлинського стає часткова демократизація суспільного життя, "відлига" і "шестидесятицтво", які стали провісниками процесів перебудови й демократизації суспільства кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. [2; 3].

Якщо школа Дурдуківського є символом національної ідеї та реформаційних процесів в організації навчання, то школу Сухомлинського можна визначити як школу гуманізму, школу духовності, моральності й культури, школу особистостей та індивідуальностей, школу, яка вдвлялась і занурювалась у світ дитинства. Цілі освіти, згідно з загальноновизнаними в той час – формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості (до речі, були висунуті лише в 1961 році в Програмі КПРС), В. Сухомлинський переосмислив і поставив на особистісний рівень, розкривши перед кожним вихованцем можливості такого розвитку на основі власних здібностей і задатків. Підвалинами, принципами досягнення цієї мети виступає любов, довіра й повага до дитячої особистості, розгляд навчальної діяльності школярів як насиченого творчими відкриттями процесу пізнання та самопізнання через слово, особистість учителя, працю, розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, спрямований в кінцевому підсумку на творчу працю, культури почуттів, естетизацію оточуючого середовища. Ціннісними засадами у школі Сухомлинського виступають гуманізм, загальнолюдські та національні цінності (які вперше після довгої перерви з'являються в педагогічному арсеналі школи) – і, що було новим, – екологічні цінності та цінності людини.

Технології в авторській школі Сухомлинського вибудовувалися відповідно до цілей та цінностей і полягали в ускладненні й урізноманітню ванні (за умови неможливості зміни змісту навчання) навчально-виховного процесу за рахунок впровадження нових форм і методів: це "уроки мислення на природі", "школа під голубим небом", "школа радості", комплексна програма "виховання красою", "друга програма навчання", "інтелектуальний фон школи", методика формування "культури почуттів", "радість пізнання", "радість праці", спільна робота "розуму й рук", включення середовища в навчально-виховну діяльність школи тощо [4; 5; 6].

Інтенсивна експериментально-пошукова робота авторської школи впродовж більш ніж 20 років закінчилась в кінці 60-х рр. розгорненням педагогічної дискусії в притаманному радянському дискурсі стилі несприйняття іншої позиції, іншої точки зору, яка спровокувала ранню смерть В. Сухомлинського, залишивши, проте, значну кількість прихильників і послідовників його системи, що можна сьогодні спостерігати в освітньому просторі не лише України, а й інших країн.

5. Авторська школа Олександра Захаренка (1937-2002) виростала з суспільно-педагогічних, соціальних процесів, які сформувалися наприкінці ХХ століття, коли все відчутніші стагнаційні процеси у суспільстві й освіті інтенсифікували й розширили пошуки вчителів у контексті культурологічної, дитиноцентрованої парадигми. Саме в межах цієї останньої й розгорталась авторська школа О.Захаренка, яку можна розглядати в структурі руху "педагогіки співробітництва", але разом з тим з притаманними лише їй характеристики. Працюючи на зламі епох, на перетині доби – доби радянської й доби незалежності – О. Захаренко розширив загальні цілі виховання всебічно розвиненої особистості свідомого громадянина незалежної держави на особистісний рівень, сформульований О. Захаренком як "педагогіка конкретної мети", що втілювалась в багатоцільовій, множинній інтелектуальній особистісній і колективній діяльності школярів, педагогів, батьків, жителів села. Ціннісними засадами діяльності авторської школи Захаренка були любов до дітей, патріотизм (історична пам'ять), національна свідомість, фізичне здоров'я, максимальне розширення спеціально організованого виховуючого середовища, культуротворчість, естетизація оточення [7; 8].

Особливо цікавим й привабливим є технологічне забезпечення педагогічних впливів, яке полягало у розробці й реалізації спеціальних програм (проектів) спільної діяльності дітей і дорослих: зведення навчально-спортивного комплексу, спорудження культурно-музейного центру (обсерваторія, планетарій), дендропарку, створення музею історії села з меморіальним ансамблем ("Криниця совісті"), організація радіо та телепередач, випуск багатотиражної газети "Дівочі гори", створення "Енциклопедії шкільного роду" і т. ін.

О. Захаренко створив педагогічну концепцію, школу, що спиралась на гуманістичні та культурно-історичні засади, де ці останні представлені у конкретизованому вигляді й спрямовані на послідовне засвоєння історико-культурного надбання у регіональному, національному та загальнолюдському вимірах.

Технологічні підходи О. Захаренка відповідають проектному та модельному підходам до організації навчально-виховної діяльності, виходячи за межі класу, школи, формуючи у дітей здатність самостійної вибудови світобачення й світосприйняття [9; 10].

О. Захаренко також рано пішов із життя, віддаючи себе дітям, жертвовно згорав сам. Наш сучасник, він залишив школу, готову до продовження експерименту.

6. Розглянуті авторські школи (не лише О. Захаренка, а й В. Сухомлинського, й В. Дурдуківського) – це не тільки й не лише вчорашній день нашої освіти, а й певною мірою завтрашній, тому що їх творці у своїй діяльності задали певний вимір, запропонували й розвинули у своїх закладах шкільні цінності, які, поки існує

школа як така, будуть завжди виступати певним орієнтиром у побудові педагогічних процесів. Неможливо розвиватися, не спираючись, не стоячи на плечах своїх попередників. Особливо сьогодні, в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, деперсоніфікації та дегуманізації, характерних для плюралістичного суспільства, розмитого розуміння доброчинності і пороків, які сьогодні дозволені й не переслідуються законом. З іншого боку, у нашому суспільстві відчутна наполеглива консервація патріархальних канонів життєдіяльності, приписів і регламентацій, які підтримуються з великою нетерпимістю до іншої точки зору.

І тут нам конче необхідний ціннісний вимір у оновленні освітнього простору, а не зацикленість на інноваціях, які сьогодні передують інколи здоровому глузду, є інноваціями задля інновацій. Як зазначав ще у 1916 р. наш відомий педагог О. Музиченко, лише за умови, коли "активні методи будуть спиратися на доцільно обраний зміст, тоді про школу неможливо буде сказати, що у ній від невміння працювати *свято без кінця, але й без радості, без смислу, думка без змісту, пустопорожнє виморочне серце, що знемагає від холоду*. У ній буде активне начало, організація свідомості. Організуючи свідомість, ми полегшуємо створення не рабів, а людей, які не будуть кидатися від одного ідеала до іншого й губити по дорозі кращі поривання – вони дадуть собі ясний звіт того, що хочуть, вони будуть уміти хотіти й добиватися того, що вони захотіли" [11: 448].

Отже, вивчення особливостей діяльності авторських педагогічних систем в історичному контексті може слугувати основою для подальшого розвитку національної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка // ВУШ. – 1918. – № 7. – С. 145-156.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. Т.1. – К.: "Рад. школа", 1976. – С. 55-206.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. Т.3. – К.: "Рад. школа", 1977. – С. 283-582.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. Т.3. – К.: "Рад. школа", 1977. – С. 5-282.
5. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. Т.1. – К.: "Рад. школа", 1976. – С. 403-637.
6. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. Т.4. – К.: "Рад. школа", 1977. – С. 7-392.
7. Авторська школа О.А. Захаренка: матеріали конф. / Ред.кол.: В.Г.Кузь та інші. – К.: Науковий світ, 2002. – 43 с.
8. Школа О.А. Захаренка як модель сучасної сільської школи: матеріали Всеукраїнських педагогічних читань (Ред. кол.: І.Д. Бех та інші). – Черкаси, 2004. – 168 с.
9. Дубровский А. Школа над Россю. – Педагогіка толерантності. – 2002. –№ 2 (10). – С.93-97
10. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.
11. Музыченко А.Ф. Воспитывающее влияние обучения // Тр. Киев. пед. съезда. 12 – 19 апр. 1916 г. К., 1916. – 448 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.2007 р.

Сухомлинская О.В. Авторские педагогические системы как составная часть обновления национальной школы.

В статье раскрываются условия создания, содержание и особенности деятельности авторских педагогических систем, которые охватывают разные исторические периоды. Определяются ценностные принципы авторских школ В. Дурдуковского, В. Сухомлинского и А. Захаренка, а также выдвигаются идеи, которые могут служить толчком к сегодняшнему оцениванию инноваций в школьном деле.

Sukhomlynska O.V. Author's Pedagogical Systems as a Component of the National School Renovation.

The contents of the author's pedagogical systems, covering various historical periods, as well as their functioning peculiarities and the conditions of their creation are shown in the paper. The value principles of V. Durdukivsky's, V. Sukhomlynsky's and O. Zakharenko's author's schools are defined. Some new ideas which can be a powerful incentive to present-day evaluation of school innovations are proposed.